

Karl-Henrik Bentzon
stud.mag.

Klasse og elite

1. Indledning

Imellem medlemmer af et samfund over en minimal størrelse eksisterer der et utal af sociale relationer. Der er forholdet mellem forskellige erhvervsgrupper, mellem forældre og børn, mellem unge og gamle o.s.v.

Et forsøg på at få en sammenhæng i dette billede bygger primært på en udvælgelse af særlige væsentlige relationer.

De mange forsøg på at definere politik ud fra en videnskabelig synsvinkel kan siges at have haft det formål at foretage en primær udvælgelse af de relevante sociale relationer.

Et næste skridt har været at sammenfatte individerne i grupper ud fra den betragtning, at de ofte udviser så store fællestræk med andre medlemmer af det pågældende samfund, at analysen med rimelighed kan løftes op på et højere niveau.

Hermed er vi nået hen til at betragte samfundet som bestående af en række grupper, der interagerer på forskellig vis.

En analyse på gruppeniveau karakteriseres indimellem som en makroteori i modsætning til en mikroteori, der bygger på sammenhængen mellem individet og dets omgivelser.

I det følgende skal vi præsentere to makroteorier, som har spillet en afgørende rolle for den politiske videnskabs udvikling i nyere tid: den marxistiske klasseteori og eliteteorierne.

Hver for sig er de to opfattelser velkendte, hvorimod en indbyrdes sammenligning sjældent forekommer.

En sådan sammenligning har imidlertid betydelig interesse, dels i en historisk sammenhæng, fordi eliteteorierne i vid

udstrækning opstod som en reaktion på marxismen, dels som et forsøg på at konfrontere to vidt forskellige måder at analysere samfundet på.

2. Marx' klassebegreb

Marx' klassebegreb kommer klarest til udtryk i hans teori om den historiske materialisme: ¹⁾

Mennesket bliver et socialt individ, d.v.s. interagerer med omgivelserne, primært under bestræbelserne på at dække sine behov ved materiel produktion.

Selve produktionsmåden kan beskrives som en dialektisk vekselvirkning mellem produktivkræfter og produktionsforhold. Produktivkræfterne omfatter produktionsredskaberne, arbejderne samt den teknologiske og videnskabelige viden, der kan anvendes produktivt. De eksisterende produktivkræfter giver anledning til en specifik arbejdsdeling, de såkaldte produktionsforhold eller produktionsrelationer. Det signifikante træk ved disse produktionsrelationer er skellet mellem de, der besidder produktionsmidlerne, og de, der blot råder over deres arbejdskraft. Disse to grupper udgør de fundamentale klasser i et samfund og kan juridisk set defineres ved deres ejendomsrelation til produktionsmidlerne. ²⁾

Indbegrebet af disse produktionsforhold danner samfundets økonomiske basis, oven på hvilken hæver sig den juridiske og politiske overbygning, og hvortil svarer bestemte samfundsmæssige bevidsthedsformer.

Til et givent udviklingstrin af produktivkræfterne

-
- 1) Marx giver et sammentrængt udtryk for sin teori i den ofte citerede: Forord til kritikken af den politiske økonomi. Udvalgte skrifter I, p. 354-58.
 - 2) Ejendomsretten må forstås som effektiv besiddelse af produktionsmidler. Rentiers og småaktionærer er ifølge Marx marginalgrupper, der ikke indgår i de to hovedklasser.

svarer der ganske bestemte produktionsforhold.

På et vist tidspunkt vil imidlertid produktivkræfterne have udviklet sig på sådan en måde, at de ikke længere kan udfolde sig under de givne produktionsforhold. Der indtræder da en periode af social revolution og klassekamp.

Omvæltningen sker på to planer. Dels svinder den herskende klasses økonomiske grundlag ind, dels sker der en bevidsthedsgørelse af de to klasser, hvorved de fra at være en klasse - i sig selv - bliver en klasse - for sig selv. Resultatet bliver en klassekamp, indtil produktionsforholdene atter er bragt i overensstemmelse med produktivkræfterne, derved at en ny herskende klasse er opstået.

Den historiske materialisme bygger med andre ord på en dialektisk modsætning mellem produktivkræfter og produktionsforhold, hvor klassekampen er den sociale aktivator, der bringer samfundet fra en formation til en anden. Denne udvikling er ikke uendelig. Det kapitalistiske samfund bærer i sig kimen til modsætningernes ophør:

'De borgerlige produktionsforhold er den sidste antagonistiske form for den samfundsmæssige produktionsproces, antagonistisk ikke i betydning af individuel antagonisme, men af en antagonisme, der vokser frem af individernes sociale livsbetingelser; de produktivkræfter, som udvikler sig i det borgerlige samfunds skød, skaber imidlertid tillige de materielle betingelser for løsningen af denne antagonisme. Med denne samfundsformation ender derfor det menneskelige samfunds historie' (Forord til kritikken af den politiske økonomi. U.S. I s. 357).

Denne dikotome klasseopfattelse baseret på ejendomsretten til produktionsmidlerne er ofte blevet anset for Marx'eneste. Bo Lindensjö har på grundlag af tekstanalyser fundet frem til, at Marx anvender klassebegrebet i mindst seks betydninger. ¹⁾ Lindensjö burde imidlertid have drøftet, hvilke definition(er) der er mest relevante til forståelse af Marx'samfundsoptagelse som helhed, samt at flere af definitionerne forudsætter hinanden. ²⁾ Det forekommer mig

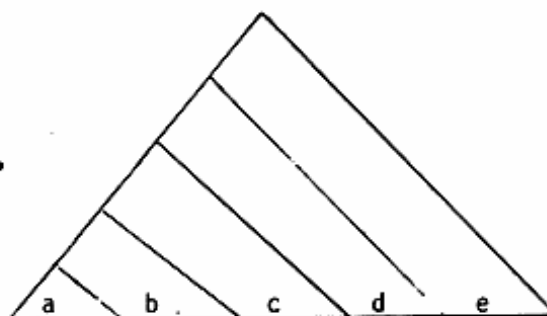
1) Häften för kritiska studier 4/1968, s. 420-27.

2) Joachim Israel: Om klasser. 1969 (dupl.) s. 11.

rimeligt, at man stort set identificerer Marx'klasseopfattelse med det dikotome klassesamfund. For det første er det et produkt af hans historieopfattelse. For det andet er det særligt egnet til beskrivelse af det kapitalistiske samfund, som frem for alt havde Marx'interesse. For det tredje er det en forudsætning for Marx'sociologiske og politiske klasser for at bruge Lindensjøs terminologi.

På grundlag af disse betragtninger over Marx'klasseopfattelse kan man forsøge at konstruere et klassebegrebs-skema:

- a. arbejdsdeling
- b. produktionsforhold
- c. i det kapitalistiske system, ejere af produktionsmidler og besiddelsesløse.
- d. klasse - i sig selv -
- e. klasse - for sig selv -

Begrebskendetegnene inkluderer hinanden, således at man kan tale om en stadig udvidelse af klassebegrebet. ¹⁾

3. Eliteteorier ²⁾

Der findes som bekendt mangfoldige eliteteorier, og det har ingen mening at referere dem alle. Det er mere hensigtsmæssigt at fremdrage nogle hovedopfattelser, som kan belyse vor problemstilling. Jeg vil derfor skelne mellem monistiske og pluralistiske eliteteorier, der kan opfattes som en slags idealtyper, fordi det kan være vanskeligt entydigt at placere forskerne i en af de to kategorier.

1) Til yderligere orientering se f.eks.: Groth, Häften för kritiska studier 4/1968, s. 6-16. Witt-Hansen, s. 29-32.

2) Dette afsnit bygger fortrinsvis på:
T. B. Bottomore: Elite og samfund.
Geraint Parry: Political Elites.

3.1. Den monistiske eliteteori

De monistiske eliteteoretikere som Pareto, Mosca, Michels og i nogen grad Burnham og W. Mills definerer primært eliten som den gruppe, der besidder de politiske magtpositioner. Afgrænsningen knytter sig til det sociale rollebegreb, d.v.s. eliten omfatter de personer, der besidder en række roller, mod hvilke der rettes specifikke krav og forventninger om udøvelse af politisk magt.

Grænserne for den politiske magt er imidlertid meget vage, ligesom den politiske magt er meget ujævnt fordelt på rollepositionerne. Dette forhold har fået en række eliteforskere til at skelne mellem forskellige lag inden for eliten. Pareto sonderer mellem de, der tager politiske beslutninger eller har indflydelse på disse, og de, der er ledere på ikke-politiske områder. Mosca skelner mellem et øvre og nedre stratum, hvor det nedre tjener som rekrutteringsgrundlag for det øvre. Mills inddeler eliten i den gruppe, der tager politiske beslutninger, og den, der har indflydelse på disse.

Ved at foretage disse sondringer har monisterne søgt at løse en række empiriske problemer. Til gengæld er elitebegrebet blevet mere udflydende og uklart.

Det er imidlertid ikke tilstrækkeligt alene at definere eliten ved en række politiske magtpositioner. En elite, der blot omfatter en række isolerede roller, kan ikke opfattes som en elite i sociologisk forstand. De monistiske elitister har derfor tilføjet elitebegrebet en række yderligere kendetegn:

For det første betragtes eliten som en i kulturel og social henseende specifik og ensartet gruppe, hvor man især hæfter sig ved fælles uddannelsesmæssig baggrund, høj social og økonomisk status m.v.

For det andet bliver eliten opfattet som en social sekundærgruppe udtrykt i Meisels tre c'er: group consciousness, - coherence and - conspiracy. Dermed menes, at den politiske elite udgør en sammenhængende gruppe, hvis medlem-

mer hyppigt omgås hinanden, og hvis normer og målsætninger i vid udstrækning er sammenfaldende.

Der råder betydelig uenighed, hvad angår årsager til eliters opståen. Pareto forklarer fænomenet ved individuelle psykologiske fortrin, de såkaldte residua. Omend også Mosca og Michels henviser til personlighedstræk, hæfter de sig mere ved elitens organisation. Mosca ser eliten som en organiseret minoritet over for den diffuse masse. Michels vender problemet om, men når til den samme konklusion: i en organisation vil der nødvendigvis opstå en elite, der ikke kan kontrolleres af medlemmerne. Burnham nærmer sig meget Marx ved at hævde, at elitens magt beror på dens kontrol over de økonomiske ressourcer, men han afviger fra Marx ved at hævde, at politik altid vil være en kamp om magt, og at magten altil vil udgå fra en minoritet. Det klasseløse samfund er med andre ord en illusion. Mills forklarer elitens opståen ved tilstedeværelsen af nøglepositioner inden for forskellige sektorer. Hans forklaring nærmer sig imidlertid det tautologiske, fordi selve elitebegrebet defineres som en række nøglepositioner.

3.2. Den pluralistiske eliteteori

Den pluralistiske eliteteori, hvis betydeligste talsmand indtil nu er Robert A. Dahl, er opstået i opposition til monisternes påstand om tilstedeværelsen af en enkelt og sammenhængende elite inden for et samfund.

Med udgangspunkt i monisternes vanskeligheder med at definere grænserne for den politiske magt har Dahl påpeget, at man ikke kan operere med begrebet magt uden præcist at definere området for denne. I stedet skelner pluralisterne mellem forskellige subsystemer, inden for hvilke magten udfolder sig. Almindeligt er det at sondre mellem politiske, økonomiske, administrative og militære eliter.

For det andet mener pluralisterne ikke, at man kan tale om en elitekultur, fordi magt, social anseelse og rigdom ikke nødvendigvis korrelerer.

For det tredje benægter de eksistensen af en enkelt elite i sociologisk forstand, fordi Meisel's tre c'er ikke empirisk kan verificeres.

Pluralisterne betragter nok samfundet som elitært, men over for monisternes påstand om en enkelt elite hævder de tilstedeværelsen af en mangfoldighed af eliter. Dels er det ikke den samme elite, der styrer de forskellige sektorer i samfundet, dels er der inden for samme sektor tale om en konkurrence mellem den regerende elite og en eller flere potentielle eliter, der søger at erobre magten.

3.3. Massen

Hvad angår elitens logiske modstykke, massen, råder der større enighed blandt elitisterne. Massen opfattes generelt som en uorganiseret og atomiseret kategori, der er uden almen politisk interesse, og hvis perception af omverdenen mangler det overblik, der er nødvendigt for at udfylde en politisk rolle. Elitisterne har kun beskæftiget sig lidt med massen, fordi den anses for mere eller mindre irrelevant til forståelse af politik i almindelighed. Af samme grund har heller ikke relationen elite-masse fået nogen dybere analyse.

4. Klasse og elite

Vi kan nu som en sammenfatning direkte forsøge at sammenligne Marx med eliteteoretikerne.

For det meste er Marx' analyse ganske uforenelig med elitisternes, men på et væsentligt punkt samstemmer de. Begge finder, at ulighed mellem menneskene hvad angår magt, rigdom, uddannelse m.v. er et grundlæggende træk ved samfundet (her ses bort fra Marx' fremtidsversion om det klasseløse samfund). Dette får dem til at skelne mellem to hovedkategorier. På den ene side en minoritet, eliten eller

den herskende klasse ¹⁾, og på den anden side det overvejende flertal, massen eller proletariatet. Dette dikotome samfundsbillede hævdes naturligvis aldrig i ren form. Marx finder, at 'mellemliggende og midlertidige strata skjuler klassegrænserne.... Imidlertid er dette uden betydning for vor analyse' ²⁾. På samme måde inddeler elitisterne eliten i flere lag eller hævder tilstedeværelsen af flere eliter, men fastholder stort set det dikotome samfundsbillede i modsætning til den mere almindelige opfattelse af samfundet som et kontinuert hierarki.

Men så skilles vandene, omend det også her er vanskeligt at betragte elitisterne under ét.

1) Tvedelingen elite-masse opfatter elitisterne som en eviggyldig lov, medens Marx mener, at klassesamfundet er bundet til specifikke produktionsmåder, således at klassesamfundet forsvinder med proletariatets revolution.

2) Der råder som sagt blandt elitister betydelig uenighed med hensyn til at forklare elitors opståen. De fleste henviser til en række årsager, men blandt disse vil man ofte finde en forestilling om menneskelig kvalitet. Marx anvender derimod i det væsentlige en enfaktorforklaring: at klas-

1) Dahls elitepluralisme udelukker, som han selv fremhæver, ikke den fundamentale ulighed. På den ene side en række eliter, på den anden side massen.

2) Kapitalen III. Citeret hos Bottomore: Karl Marx, Selected writings... s. 186.

serne udspringer af produktionsforholdene ¹⁾. Deraf følger, at individernes personlige egenskaber måske nok kan være en medvirkende årsag til den enkeltes placering i den herskende klasse, men at selve klassen forstået som en række positioner er betinget af produktivkræfternes udviklingstrin.

3) De monistiske elitister opfatter i modsætning til pluralisterne eliten i Meisels tre c'er. De fleste af dem antager dette forhold mere eller mindre a priori, og selv om nogle som W. Mills søger at verificere påstanden ved bl.a. cirkulation mellem elitepositionerne og personlige relationer inden for eliten, har ingen fundet nogen særlig overbevisende forklaring på dette forhold. For Marx derimod er klassebevidsthed og classesammenhold en simpel følge af den tiltagende klassemodsatning. Ganske vist fremmes bevidstheden ved den rette indsigt i tingenes forhold, hvorved en revolutionær elite tillægges betydning for massernes bevidsthedsgørelse, men bagved ligger den økonomiske modsætning mellem klasserne.

4) Eliteforskerne opfatter som tidligere nævnt massen som en uorganiseret pluralitet uden særlig politisk betydning. Deraf følger, at de så godt som udelukkende har beskæftiget sig med eliten, dens sammensætning, funktion, cirkulation m.v., medens massen og dens relation til eliten har været delvis upåagtet. For Marx stiller sagen sig lige omvendt. Den

1) Althussers og Poulantzas opfattelse, at det politiske og ideologiske system må tillægges en autonom rolle ved klassesdannelsen, er så vidt jeg forstår en modernisering af Marx. Medtages Engels, ændrer forholdet sig: 'Det er ikke sådan, at de økonomiske forhold er årsagen og alene aktive og alt det andet kun passiv virkning. Der består tværtimod en vekselvirkning på grundlag af den økonomiske nødvendighed, der i sidste instans altid gør sig gældende.' Dette i 'sidste instans' har Israel formaliseret derhen, at basis er en nødvendig og det politiske og ideologiske system en tilstrækkelig årsag til klassesdannelsen. Spørgsmålet om den nødvendige og tilstrækkelige betingelse kan formaliseres på denne måde: A er en nødvendig betingelse for B, hvis B ikke kan forekomme, uden at A er til stede. A er en tilstrækkelig betingelse for B, hvis A ikke kan forekomme, uden at B er til stede.
Se: Marx til Weydemeyer (1852) U.S. II, s.453. Engels til Starckenburg (1894) U.S. II, s. 505. Israel ovenf. cit. 2-3.

undertrykte klasse er som revolutionens bærer historiens drivhjul. Derfor koncentrerer Marx sig i behandlingen af det kapitalistiske samfund om proletariatet, hvis historiske rolle er at føre det kapitalistiske samfund over i det socialistiske.

5) Det følger af ovenstående, at så vidt som eliteforskerne overhovedet beskæftiger sig med social konflikt, så går den ikke mellem elite og masse, men mellem rivaliserende eliter. Marx derimod ser den afgørende konflikt mellem den udbytende og den eller de udbyttede klasser. Selv i de tidligere samfundsformationer, hvor den udbyttede klasse kunne være en potentiel herskende klasse, ex. borgerskabet under feudaltiden, betød en klasseomvæltning ifølge Marx, at nye produktivkræfter kunne udfolde sig, i dette tilfælde den industrielle kapitalisme. For elitisterne indebærer social konflikt ikke nogen ændring af samfundssystemet, men for Marx er social konflikt, dvs. klassekampen et middel til strukturel forandring.

6) I almindelighed forestiller elitisterne sig, at elitefornyelsen sker successivt i form af individuel social mobilitet, omend de ikke vil benægte, at der under ekstreme betingelser kan ske en total udskiftning af eliten, dvs. en revolution. Marx har derimod det modsatte synspunkt, at fornyelsen af den herskende klasse sker i spring. En sådan opfattelse må siges at være en forudsætning for, at Marx kan tale om klassekampens skærpelse i nogen meningsfyldt sammenhæng. Ganske vist indrømmer han, at der på de tidlige stadier af klassekampen kan være tale om en vis opadgående mobilitet, og at dette hæmmer klassekampens udvikling: '... desto mere den herskende klasse er i stand til at optage de bedste mænd af den undertrykte klasse i sig, desto sikrere og farligere er dens hersken'.¹⁾ Individuel mobilitet er imidlertid et forbigående fænomen, der forsvinder med klassekampens uddybning.

7) Der er en tendens til, at eliteforskernes teorier får et statisk præg, enten i form af store generaliseringer, ex. når

1) Fra Kapitalen III. Citat R. Dahrendorf: Class and Class Conflict in an Industrial Society, 1965, p. 17.

Pareto omtaler historien som 'aristokratiernes kirkegård', hvormed han mener, at dikotomien elite-masse er en eviggyldig lov, eller i form af empiriske detailstudier som Hunter, Dahl m.fl., hvor teoriens gyldighedsområde er bundet mere eller mindre til et bestemt sted på et bestemt tidspunkt. For Marx er klassekampen ikke alene et karakteristikum for den enkelte samfundsformation, men frem for alt den kraft, der ændrer de sociale institutioner i overensstemmelse med den tekniske udvikling.

5. Marx og eliteforskerne som videnskabelige teoretikere

Tanken med det følgende er at belyse Marx og eliteforskerne mod en art idealtipe for videnskabelig forskning. To punkter vil blive drøftet:

- 1) I hvilket omfang foreligger der en teori bestående af entydige og veldefinerede begreber, mellem hvilke der postuleres specifikke relationer, samt i hvilket omfang er der opstillet en teori om disse begrebers og relationers forandring.
- 2) I hvilket omfang kan specielt Marx'teori verificeres på et moderne, industrialiseret samfund.

5.1. Den videnskabelige teori

Ifølge Marx determinerer produktivkræfterne produktionsforholdene, hvis væsentligste udtryk er de to klasser, blandt hvilke den herskende igen bestemmer den politiske og ideologiske overbygning. Relationen mellem produktivkræfter og produktionsrelationer er ikke lineær, men etableres som tidligere vist i spring. Relationen mellem herskende klasse og overbygning er noget mindre klar.

Relationerne er ikke blot udtryk for en kausal forbindelse, men forbindes med en tidsdimension, hvorved de bliver udtryk for historiske udviklingslove.

Sammenfattende kan vi karakterisere Marx' teori som en generel teori for et samfund, dvs. omfattende alle væsentlige

sociale fænomener i dette, der om ikke postulerer universal gyldighed, så dog en meget høj probabilitet og med et kausal-teoretisk sigte.

Overfor Marx' teoretiske konstruktion er elitisternes betydeligt mindre omfattende. Med megen ret anklages de for ikke at nå ud over det beskrivende stadium. Det gælder i særdeleshed de ældre elitister som Pareto og Mosca. De hævder begge tilstedeværelsen af en elite, men deres forklaringsvariabler, hos Pareto *residua* og hos Mosca bl.a. sociale kræfter, er uklare og tillader ikke forudsigelse. Heller ikke de videre konsekvenser af en elites tilstedeværelse gøres der på tilfredsstillende vis rede for. Mod Mills kan man rette lignende indvendinger. Hos Michels er teorien betydelig mere sammenhængende, men dens applikationsområde er indskrænket til at omfatte udelukkende organisationer. Det samme gælder områdestudier hos Dahl, Hunter m.v. Elitisterne har ikke som Marx formået at opstille en generel teori, der samtidig tilfredsstiller kravene for videnskabelig stringens. De befinder sig enten i den ene eller anden lejr.

5.2. Teoriens gyldighed for højtudviklede industrialiserede samfund

De makrosammenhænge, som Marx postulerer i den historiske materialisme, er rent teoretiske og kan derfor ikke testes. Der må først udledes operationelle hypoteser af teorien. Sådanne er f.eks. Marx' postulater om det kapitalistiske samfunds udvikling. Har udviklingen siden Marx' død i de kapitalistiske stater givet ham ret, eller må hans hypoteser i det væsentligste forkastes?

Empirisk set er det let at identificere Marx' klasser: på den ene side selvstændige, på den anden lønmodtagere. Distinktionen har imidlertid kun interesse, hvis den kan forklare de sociale fænomener, som Marx mener, er en følge af klassesdelingen:

1) Marx hævder, at besiddelsen af produktionsmidlerne giver magten over det politiske og ideologiske system.

Dette postulat har givet anledning til stærke modsætninger mellem, hvad vi med et noget forslidt udtryk kan betegne som borgerlig og marxistisk videnskab. Den vestlige videnskab har stort set forkastet tesen, medens man i de socialistiske lande fastholder den som en ubestridelig sandhed. Modsætningen har naturligvis en stærk ideologisk dimension, men dertil kommer det kausalteoretiske problem, at sætningen i sin generelle udformning er meget vanskelig at teste empirisk.

For det første er der spørgsmålet om, på hvilket niveau man vil hævde tesens gyldighed. Er kapitalinteresser bestemmende for alle politiske beslutninger eller blot for hovedtendenserne i politikken. Er man tilhænger af den sidste opfattelse kommer så spørgsmålet om, hvilke politiske beslutninger man vil lægge til grund for vurderingen af tendenserne i et lands politik.

For det andet kan man diskutere, om det er rimeligt at betragte de kapitalistiske lande under ét, eller om man må skelne mellem systemer, hvor kapitalinteresserne er særlig indflydelsesrige i modsætning til andre, hvor de synes mindre fremtrædende. I denne forbindelse har man særlig diskuteret, om staten har en autonom indflydelse på de politiske beslutninger.

For det tredje er der problemet om, hvordan man måler magt og indflydelse. På grundlag af beslutningstageranalyser har den vestligt orienterede videnskab hævdet, at man kan påvise hobevis af tilfælde, hvor selv meget væsentlige politiske beslutninger er blevet truffet uden nogen påviselig indflydelse fra kapitalinteresser, f.eks. udbruddet af første og anden verdenskrig. Heroverfor har mere marxistisk orienteret videnskab hævdet, at denne analysemetode er for snæver, fordi man derved helt overser de mere indirekte indflydelsesveje, der, selv om de er vanskelige at verificere, kan spille en meget stor rolle. Interessen har især samlet sig om to problemer. Dels den politiske socialisering, hvor individet allerede i barneårene får indpodet en række normer, der skal sikre dets

tilslutning til det bestående system. Dels de ønsker og krav, der af den ene eller anden årsag aldrig når op på den politiske arena. Således har det været hævdet, at kun 'ufarlige' sager bliver gjort til genstand for politiske beslutninger, medens f.eks. ønsker om nationaliseringer i større omfang eller ændringer i sikkerhedspolitikken enten ikke formuleres, fordi folk er blevet indoktrineret til at mene noget bestemt, eller bliver standset ved hjælp af forskellige kontrolmekanismer som de politiske partier, massemedierne, m.v.

2) Så vidt som man vil anvende et klassebegreb, der knytter sig til økonomisk magt, er det så rimeligt at hæfte sig ved ejendomskriteriet, som Marx gør det. Han opfatter selv aktieselskabsformen som et skridt på vejen henimod det klasseløse samfund, fordi der sker en adskillelse mellem kapital og produkt, der bliver lønmodtagernes 'umiddelbare sociale ejendom'.¹⁾ Det er dog først og fremmest Veblen, der har indledt diskussionen omkring 'the managerial revolution', idet han hævder, at det ikke er arbejderklassen, men de administrerende direktører, som er kapitalisternes egentlige modspillere. Burnham har et lignende synspunkt: de administrerende direktører vil langsomt udmanøvrere kapitalejerne og i forening med de politiske ledere danne et politisk-økonomisk teknokrati. Derimod påstår f.eks. Wright Mills og i nogen grad Bottomore²⁾, at skellet mellem ledelse og besiddelse ikke er så væsentligt, fordi: 1) lederne har ofte betydelige kapitalinteresser i virksomheden, 2) de tilhører samme overklassemilieu som ejerne, 3) de rekrutteres fra samme befolkningslag som ejerne. På den baggrund er der ikke stor sandsynlighed for, at lederne vil optræde mod kapitalejerne. Hvis man accepterer det sidste synspunkt - og det finder jeg har meget på sig - er Marx' klassebegreb uheldigt, fordi man pr. definition tvinges til at holde direktørerne uden for den herskende klasse, eftersom de ikke er kapitalejere. En endnu

1) Fra Kapitalen III. Citat Dahrendorf op.cit. 21-22.

2) Bottomore refererer hele debatten ss. 67-71.

mere uheldig konsekvens af Marx' klassebegreb er, at man på forhånd er udelukket fra at analysere socialistiske lande som klassesamfund, fordi produktionsmidlerne er samfunds-eje. Djilas gennemfører i 'Den nye Klasse' en marxistisk klasseanalyse på det sovjetiske samfund ved at se bort fra det formelle ejendomsforhold: 'Ejendomsret er intet andet end retten til profit og kontrol. Hvis man definerer klassefordele ved denne ret, har kommunistiske stater ved en endelig analyse dannet en ny form for ejendomsret eller en ny herskende og udbytende klasse' ¹⁾. Kollektiv ejendomsret er en tom kategori, for så vidt som den ikke forklarer, hvem der har kontrol med produktionen og dens fordeling.

Konklusion: Ejendomsbegrebet er et uheldigt begrebskendetegn både som en nødvendig betingelse, fordi man godt kan have fuld kontrol med produktionsapparatet uden at være ejer i juridisk forstand, og som en tilstrækkelig betingelse, fordi den formelle ejendomsret ikke altid er ensbetydende med kontrol. Hvorvidt der foreligger ejendomsret er naturligvis af stor betydning for en klasseanalyse, men kriteriet bør trækkes ud af definitionen og gøres til en empirisk variabel.

3) Ifølge Marx vil det kapitalistiske samfund mere og mere udkrystallisere sig i to klasser, der udadtil kommer i en mere og mere ekstrem situation i forhold til hinanden, men indadtil bliver mere og mere homogene.

Heroverfor står den moderne sociologiske differentiationsteori, hvorefter den økonomiske og politiske udvikling har skabt en øget roledifferentiation og -specialisering samt en øget mobilitet mellem disse roller. Den herskende klasse er således blevet splittet op i selvstændige og passive kapitalister. Arbejderklassen i faglærte, specialarbejdere og ufaglærte. Hertil kommer nye strata som funktionærer og hele den tertiære sektor, som det kan være vanskeligt at placere noget sted. I et sådant system vil man ikke tale om klasser, men om hierarkier, der krydser hinanden på forskellig vis. Vi kan placere de to opfattelser som modsatrettede idealtyper, der forbindes med en række variabler såsom ud-

1) Citat fra Dahrendorf, op.cit. s. 82.

dannelse, indkomst, formue, mobilitet, social status, politisk indflydelse, økonomisk indflydelse. Man kan derefter formulere en række hypoteser:

a) Jo mere ulige de enkelte variabler er fordelt på de i samfundet værende sociale positioner, desto nærmere befinder samfundet sig Marx' klasseopfattelse.

Eksempler: Hvor skæv er indkomst- og formuefordeling? Hvor mange har indflydelse på det økonomiske og politiske system?

b) Jo mere en persons placering m.h.t. en variabel svarer til hans placering m.h.t. de andre variabler, desto nærmere befinder samfundet sig Marx' klasseopfattelse.¹⁾

Eksempler: Har en rig mand også politisk indflydelse? Har en arbejder ringe mulighed for social opstigning?

I en dynamisk analyse må man spørge, i hvilken retning samfundet bevæger sig: mod differentiation eller mod polarisering?

Disse variabler angiver kun de objektive betingelser for klasse modsætningen. Den ekstreme ulighed m.h.t. position og person gælder også de monistiske eliteteorier. Spørgsmålet om massens politiske organisering, det der dybest set skiller Marx fra Pareto og Mosca, er betinget af en række yderligere forhold såsom politisk påvirkning, organisation, kommunikation, trykket fra den herskende klasse, psykologiske faktorer m.v.

Konklusion: Der indgår så mange variabler, at jeg i hvert fald ikke føler mig kompetent til at vurdere samfundsudviklingen på baggrund af Marx' forudsigelse. Et er i hvert fald givet: nogen absolut uddybning af klasse modsætningerne er ikke indtrådt. Noget andet er, om der til gengæld er sket en relativ tilnærmelse. Et parallelt problem er, hvorvidt arbejder-

1) Svalastoga har et modsat synspunkt, at samfund, hvor der råder negative eller ingen korrelationer mellem statusvariable næppe kan eksistere i stabil form gennem længere tid. (Allards og Littunen, Sociologi s. 102). Problemet er meget vigtigt. Vil samfundet ifølge Marx først finde stabilitet, når ulighederne ophæves, dvs. det klasseløse samfund, eller vil man som elitisterne gør netop hævde uligheden som det normale og stabile, dvs. et elitesamfund.

klassens manglende klassebevidsthed skal forklares ved den herskende klasses ideologiske kontrol, dvs. indoktrinering, eller ved at de objektive betingelser ikke er til stede, og i manglende fald er der nogen rimelig formodning om, at de vil komme til stede. En faktor, som formodentlig har bidraget mest til at gøre Marx' forudsigelser til skamme, er statens indgriben i det økonomiske liv. Hermed mister den økonomiske determinisme også en del af sin gyldighed.

6. Klasse som heuristisk begreb

Hvilke elementer i den marxistiske klasseteori er stadig nyttige til forståelse af det moderne industrialiserede samfund, og hvilke modifikationer kan med fordel gøres inden for rammerne af en marxistisk klasseanalyse?

Vi vil prøve at besvare spørgsmålet ved at formulere et grundlæggende problem for politologisk forskning:

- 1) Samfundet hænger sammen på grund af en generel værdi-overensstemmelse.
- 2) Samfundet hænger sammen på grund af tvang og dominans.

De to påstande er ikke empiriske udsagn, men heuristiske principper for, hvorledes samfundet bedst kan analyseres. De fleste elitister tilhører den første skole, fordi de ser elite-masse samfundet som den naturlige tilstand. For Marx derimod er det kapitalistiske samfund et klassesamfund baseret på tvang og undertrykkelse. Hvem der har ret lader sig næppe afgøre med videnskabelige metoder. I ethvert samfund er der elementer af frihed og tvang, af integration og konflikt, af stabilitet og instabilitet o.s.v.

Accepteres denne dobbelthed, reduceres Marx' analyse til en partiel teori, der kan forklare visse, men langt fra alle væsentlige fænomener i et samfund. Allardt udtrykker den samme tanke:

'Samhålsklasse är et begreb som innehåller en strategi för huru man skall kunna analysera förtryck och orätvisor i samhället. Karl Marx' teori om konflikter och klassindelning är i första hand en samling heuristiska principer d.v.s. påståenden om vilken som är den bästa

strategin när man beskriver orätvisor och vissa slag av utvecklingstendenser' (Häftan för kritiska studier 4/68 pag. 19).

Inden for en mere begrænset ramme er imidlertid en marxistisk samfundsanalyse stadig særdeles anvendelig. Dette kan illustreres med nogle postulater af marxistisk tilsnit:

1) Individens sociale adfærd kan ofte ses i lyset af deres klasseinteresser. Det er f.eks. Arons hovedopfattelse, at en eliteanalyse forbliver en torso, hvis elitens adfærd, sammensætning og forandring ikke søges forklaret i lyset af samfundsinteresser. ¹⁾

2) Disse klasseinteresser er meget ofte økonomiske interesser, hvor man kan skelne mellem den klasse, der har kontrollen over produktionen og dens fordeling, og den klasse, der ikke har den. Såvel Burnhams som Djilas studier bygger på denne antagelse. Dahrendorf er imidlertid af den opfattelse, at den industrielle konflikt er blevet institutionelt isoleret fra det øvrige samfund:

'Outside industry, in the political society, the prolongation of 'capital' and 'wage labor' into 'bourgeoisie' and 'proletariat' in the Marxian sense no longer describes the dominant patterns of social conflict'. ²⁾

Ud fra denne generelle påstand formulerer Dahrendorf nogle empiriske hypoteser:

- a) arbejdsrollen har mistet sin altovervejende betydning for individet. I stedet er forbruger- og fritidsrollen ved at få stigende betydning.
- b) Deraf følger, at individets industrielle interesser ikke er identiske med hans samfundsinteresser i øvrigt. Industrielle konflikter deler således ikke befolkningen i to fjendtlige blokke.

Ud fra denne opfattelse udskiller Dahrendorf det økonomiske kriterium fra klassebegrebet og definere den dikotome classesituation ved henholdsvis udelukkelse fra og besiddelse af anerkendt magt:

1) R. Aron: The British Journal of Sociology 1/1950, s. 142.

2) Dahrendorf, op.cit. s. 272.

'conflict groups that are generated by the differential distribution of authority in imperatively coordinated associations' 1)

3) Klasseinteresser skaber social konflikt i form af en dikotom modsætning mellem grupper.

Ved at opfatte klasse som stående i et latent eller manifest modsætningsforhold til en anden klasse gøres det muligt at foretage en interessant sontring mellem klasse og stratum. I modsætning til klassesedeling udgør strata et hierarki, hvor grænserne sættes mere eller mindre arbitrært af forskeren, og imellem hvilke der ikke postuleres nogen modsætning. Allardt er af den opfattelse ¹⁾, at stratifikation har en meget vid anvendelse i sociologiske undersøgelser, medens klasser kun kan anvendes under særlige omstændigheder. Dette synspunkt kan have sin rigtighed, fordi klasse er et meget snævrere begreb end stratum.

Dahrendorf refererer nogle interessante undersøgelser, som viser, at klasse og stratum indgår som væsentlige kategorier i social perception. De lavere befolkningslag er tilbøjelige til at opleve omverdenen som et klassesamfund: 'vi og de andre', medens de højere strata ser samfundet som opbygget i hierarkier. Et klassesamfund indicerer spænding og tvang, medens hierarkier repræsenterer orden og integration. Der er naturligvis et ideologisk element i de to opfattelser. Den første peger henimod ændring, den anden henimod opretholdelse af status quo.

7. Konklusion: stratum, elite og klasse

I sin klassiske udformning udelukker klasse og elite hinanden, men der har siden været en tendens til at søge at forene disse to begreber, som f.eks. Burnhams studie kan tjene som eksempel på. Bottomore ²⁾ og Aron ³⁾ mener også, at der

1) Allardt, Häften för kritiska studier 4/1969.

2) Bottomore, op.cit. s. 37-38.

3) Aron, op.cit. s. 142.

kan etableres en syntese eller i hvert fald et komplementært forhold. Imidlertid opfatter de klasser i en meget vag betydning, der er delvis identisk med socialt stratum. Jeg kunne i stedet tænke mig, at man ordnede begreberne i forhold til hinanden på grundlag af visse karakteristika:

	stratum	elite	klasse
Inddeling efter visse kriterier	+	+	+
dikotom inddeling efter magt-kriteriet	o	+	+
modsatning og konflikt mellem klasserne	o	o	+

Dette system fungerer naturligvis kun inden for en bestemt ramme, det være sig en virksomhed, et universitet, et lokalsamfund, m.v. Der siges, at klassekonflikt altid forudsætter en elitær situation, medens man godt kan have et elite-masse forhold, uden at det har karakter af en klassekonflikt.